

Gabija BANKAUSKAITĖ
Vilniaus universitetas

Thomas Stearnsas Eliotas, skaitytas Algirdo Landsbergio

Santrauka. Suvokiant literatūros kritikos Lietuvoje ir išeivijoje svarbą, šio lauko vis dar nepakankamą vertinimą, straipsnyje analizuojama, kas lietuvių egzodo rašytojui Algirdui Jeronimui Landsbergiui (1924–2004) imponavo literatūros ir kritikos lauke ir kaip tai veikė jo vertinimą, ypač jaunosios išeivių kartos. Vienas iš itin vertintų, pirmiausia kaip poetas, bet ir kaip kritikas, ir kaip dramaturgas, buvo anglų ir amerikiečių rašytojas, kritikas Thomas Stearnsas Eliotas. Straipsnyje keliamas klausimas, kodėl A. Landsbergis itin vertino jo poemą „The Waste Land“ (1922), analizuojama, kuo poema svarbi moderniajai lietuvių poezijai išeivijoje, kokius vertinimo kriterijus ji inspiravo. Aktualizuojant T. S. Elioto kūrybos recepciją svarstoma, kuo šis autorius artimas lietuvių modernistams – tiek kritikams, tiek poetams. Taip pat nagrinėjama, kaip T. S. Elioto poemos vertimo vertinimas (Alfonso Nykos-Niliūno „Nevaisingoji žemė“ (1953) ir Tomo Venclovos „Bevaisė žemė“ (1972) atskleidžia A. Landsbergio požiūrį į egzilio literatūrą ir užsienio autorių kūrybos vertimų į lietuvių kalbą reikšmę. Poemos ir jos vertimo tyrimo kontekste apibendrinama, kas būdinga A. Landsbergiui kaip vertintojui.

Raktažodžiai: literatūros kritika, išeivija, Algirdas Landsbergis, Thomas Stearnsas Eliotas, modernioji poezija, vertimas.

Įvadas

Lietuvių išeivijos rašytojo, žurnalisto, dramaturgo, prozininko, profesoriaus Algirdo Jeronimo Landsbergio kritikos ir publicistikos straipsnių gausa atskleidžia, kad jis mąstė labai plačiai, literatūrą gebėjo vertinti ir Vakarų, ir Rytų, ir Vidurio Europos, taip pat amerikiečių literatūros ir kultūros kontekste. Ši reikšminga jo kritikos ypatybė išliko visą 58 metų

darbo kaip kritiko laikotarpį (nuo 1946 iki 2004 m.). Nors A. Landsbergiui kritikos, publicistikos straipsniai nebuvo pats svarbiausias žanras, šių tekstų jis parašė nepaprastai daug – tai buvo egzilio rašytojo visuomeninis pagalbininkas, leidęs pasauliui kalbėti apie Lietuvą, jos istoriją, literatūrą, perteikti jam imponavusių rašytojų idėjas, vertinti įvairių tautų svarbius politinius ir kultūrinius sąjūdžius, literatūros specifiką, atskleisti kūrybinės sąsajas. Jaunas pasitraukęs į Vakarus, A. Landsbergis kaip kūrėjas ir kritikas formavosi ne lietuviškoje terpėje: brendo aukštojo modernizmo, pokario egzistencializmo kontekste (Albert'as Camus, Jeanas-Paulis Sartre'as, André Gide, Jeanas-Louis Barrault), avangardistinio, absurdo teatro ir dramaturgijos plotmėje (Antoninas Artaud, Bertoltas Brechtas, Samuelis Becketas, Eugène Ionesco), jam itin imponavo Williamo Shakespeare'o, Rainerio Maria'o Rilke'ės, Williamo Butlerio Yeatso, Franzo Kafkos, Jameso Joyce'o, Arthuro Koestlerio, Ernesto Hemingway'aus, Czesławo Miłoszo, George'o Orwello, Boriso Pasternako, Aleksandro Solženicyno kūryba, neoavangardizmas.

2024 m. pabaigoje, švenčiant A. Landsbergio 100 metų jubiliejų, publikuota jo straipsnių rinktinė „Kritika, jungianti pasaulius“ – kone pusę amžiaus rašyti ir įvairiuose leidiniuose („Draugas“, „Mintis“, „Žvilgsniai“, „Literatūros lankai“, „Metmenys“, „Akiračiai“, „Aidai“, „Darbininkas“, „Lituanus“, „Arena“, „World Literature Today“ („Books Abroad“), „Film Culture“, „Kontinent“, „The Polish Review“ ir kituose) publikuoti (nuo 1946 iki 2004 m.) tekstai apie Lietuvą, literatūrą, istoriją, teatrą, kiną, politiką ir pasaulį.¹ Šioje knygoje – per 140 įvairios apimtys tekstų. Juose lietuvių proza ir poezija neatsiejama nuo visuotinės literatūros vertinimo, o lietuviškoji dramaturgija susipina su europietiškuoju ir JAV teatru, kuris labiausiai sujungė lietuvius išeivijoje su lietuviais už geležinės uždangos. Jie ir kone entuziastingiausiai parašyti – ironizuojant, pokštaujant. A. Landsbergis vertino įvairiausius spektaklius (dažniausiai dramų pastatymus, rečiau miuziklus, spektaklius vaikams, komercinius spektaklius) JAV, Europoje ir Lietuvoje. Nepalikti nuošalyje ir rašytojo interviu, autorių įvertinimai, pasisakymai apie literatūrą ir rezistenciją ne tik Lietuvoje, bet ir to meto Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Rumunijoje, Ukrainoje, Vengrijoje.

A. Landsbergio literatūros kritika iki šiol sulaukė mažai dėmesio. Laimutės Adomavičienės straipsnyje „Sterilizacijos“ principas išeivių literatūros kritikoje“ atkreiptas dėmesys į ideologinį aspektą, kuris tremties laikotarpiu Vokietijoje ir vėliau, XX a. 6–7 dešimtmečiais, JAV lietuvių egzodo literatūros kritikoje nusvėrė meninę kūrinio vertę. Aptarti rašytojų moralistų (Bernardo Brazdžionio, Jono Griniaus ir kitų) gana tradiciški vertinimo kriterijai, kuriais prieštarauta avangardiškai nusiteikusiems rašytojams – vadinamiesiems lankininkams A. Nykai-Niliūnui, Algirdui Juliui Greimui, Jurgiui Blekaičiui, taip pat pačiam A. Landsbergiui.² Platesnis požiūris į kūrybos įvairovę, atsakymas iš jos pašalinti tam tikrus vertinimo aspektus, vadavimasis iš vidutiniškumo literatūroje ir kritikoje akcentuotas ir kitame L. Adomavičienės straipsnyje „Algirdo Landsbergio kritika: lietuvių–lenkų kultūrų dialogas“.³ A. Landsbergio kritinės pozicijos svarba išeivijoje akcentuota

¹ Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylytė. Vilnius: Aukso žuvis, 2024, 640 p.

² Adomavičienė, Laimutė, „Sterilizacijos“ principas išeivių literatūros kritikoje“, *Lituanistica* 54 (3) (75) (2008), 51–58.

³ Adomavičienė, Laimutė, „Algirdo Landsbergio kritika: lietuvių–lenkų kultūrų dialogas“, *Respectus Philologicus* 35 (40) (2019), 135–144.

Ramučio Karmalavičiaus knygoje „Žvilgsnis į „Žvilgsnius“ (1946–1948)“, skirtoje menkai nagrinėtam, bet itin reikšmingam XX a. modernistiniam Jono Meko ir jo bičiulių leidiniui.⁴ Apskritai A. Landsbergio estetinė pozicija minima tekstuose, kuriuose plačiau įvertinamas egzilio literatūros ir kultūros kontekstas.

Vienas iš A. Landsbergio itin vertintų rašytojų – kaip poetas, kritikas ir dramaturgas – buvo Tomas Stearnsas Eliotas – „Nevaisingosios žemės“ kronikininkas, negailestingai čiažęs moderniosios civilizacijos trivialumą.⁵ T. S. Elioto poema, kurią A. Landsbergis vadina viena „centrinių dvidešimtojo amžiaus poemų“, ne kartą minima argumentuojant lietuvių išeivių kūrybos atsivėrimą avangardo poetikai. Skaitant lietuvių poezijos, prozos, visuotinės literatūros, spektaklių vertinimus justi, kad jam imponuoja ir T. S. Elioto estetinė pozicija, ir poetiniai siekiniai. Poemos vertimo į lietuvių kalbą realijos savo ruožtu atveria A. Landsbergio atidą vertimams.

Straipsnio tikslas – ištirti, kodėl A. Landsbergis itin vertino T. S. Elioto poemą „Bevaisė žemė“, kuo, jo požiūriu, poema svarbi moderniajai lietuvių poezijai. Šiam tikslui pasiekti užsibrėžta išanalizuoti, kaip T. S. Elioto poemos vertinimas atsiskleidžia A. Landsbergio straipsniuose, kokie literatūros vertinimo kriterijai akcentuojami, panagrinėti, kaip poemos vertimas atveria išeivių rašytojo požiūrį į užsienio autorių kūrybos vertimą į lietuvių kalbą.

„Nevaisingoji žemė“ ir lietuvių literatūra

Skaitytojams lietuvių kalba T. S. Elioto esė „Tradition and the Individual Talent“ (1919) fragmentai pavadinimu „Tradicija ir individualinis talentas“⁶ ir poema „The Waste Land“ (1922) pavadinimu „Nevaisingoji žemė“⁷ pirmą kartą buvo publikuoti kompleksiskai, abu 1953 m. leidinyje „Literatūros lankai“. Tačiau, skaitant A. Landsbergio literatūros ir publicistikos straipsnius bei laiškus, tampa aišku, kad jis buvo nuodugniai susipažinęs ir su T. S. Elioto esė, ir su poema, ir su šio anglų ir JAV literatūrologo nuomone apie literatūros meną, greičiausiai buvo skaitęs ir dviejų dalių esė „The Perfect Critic“ (1920).

Manytina, kad T. S. Elioto esė mintys apie ypatingą ir sykiu savitą tradicijos traktuotę, individualaus kūrybinio balso išiliejimą į ją, poezijos neasmeniškumo ir kūrybinio konteksto kosmopolitiško suvokimo dermę A. Landsbergiui imponavo. Jis nuolat mąstė apie lietuvių kūrėjų vietą lokaloje tradicijoje (pvz.: „Susikurti naują poetinę kalbą paprastai skatina lūžis su tradicija ar poetinės tradicijos jaunumas, žalumas.“⁸), svarstė klasikinės tradicijos ir modernaus rašymo santykį, kėlė vertybių klausimą šiame lauke ir akcentavo proaktyvų

⁴ Karmalavičius, Ramutis, *Žvilgsnis į „Žvilgsnius“ (1946–1948)*. Kaunas: Naujasis lankas, 2004.

⁵ A. Landsbergis straipsnyje „*Katės ir Vasara* – fantazija scenoje“, publikuotame leidinio „Draugas“ priede (1982 birželio 19, 128 (25), 3, 4), T. S. Eliotą ir jo poemą pristatęs kaip aukštojo modernizmo etaloną, aptarė jo humoristinių eilėraščių rinkinio vaikams „Seno oposumo knyga apie praktiškas kates“ („Old Possum's Book of Practical Cats“, 1939) pagrindu 1982 m. pastatytą komercinį spektaklį Londone „Katės“ („The Cats“, rež. Andrew Lloydas Webberis). Landsbergis, Algirdas, „*Katės ir Vasara* – fantazija scenoje“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 377.

⁶ Eliot, Thomas Stearns, „Nevaisingoji žemė“, *Literatūros lankai* 3 (1953), 6–9.

⁷ Eliot, Thomas Stearns, „Tradicija ir individualinis talentas“, *Literatūros lankai* 3 (1953), 17, iš prancūzų kalbos išvertė J. B. (greičiausiai Jurgis Blekaitis).

⁸ Landsbergis, Algirdas, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 76.

kūrėjo santykį su tradicija (pvz.: „Kituose kraštuose teatriniai stiliai išsivystė konfrontuojant ar provokuojant tradiciją, kada ši imdavo stingti, virsti statiška. O kur Lietuvoje ta tradicija, prieš kurią avangardistai kovotų?“⁹), atidžiai lygino poetinę, prozos ir dramos tradicijas Lietuvoje ir išeivijoje. Jam buvo itin svarbu matyti lietuvių kūrybą, pasiekusią Vakarų kūrybinės tradicijos lygį, – tai buvo vienas svarbiausių vertinimo kriterijų.

Esminės T. S. Elioto esė nuostatos įgyvendintos jo poemoje. Pierre'o Jamet teigimu, ši poema – tai praktinis mitinio metodo (angl. *mythical method*) pritaikymas siekiant pagrįsti naujovišką modernistinę pasaulėjautą, pasižyminčią nestabilumu, užklupusiu žmoniją po Pirmojo pasaulinio karo.¹⁰ 1907–1915 m. paskelbta reliatyvumo teorija atvėrė kelių modernistų eksperimentams: Alberto Einsteino erdvės ir laiko (ne)nuoseklumo tyrimai paskatino ir juos kurti naujas formas ir iš naujo apmąstyti laiko klausimą, bandyti suteikti savitą pavidalą chaotiškai ir sumišusiai daugiareikšmei tikrovei, pirmiausia atsisakius linijinio vaizdavimo. T. S. Elioto nuomone, jo laikas itin neramus dėl kažko, kas yra įsišakniję žmogaus sieloje ir periodiškai pasikartoja.¹¹ Dvasinė žmonijos pasaulėjauta po Pirmojo pasaulinio karo, po vertybių griūties poemoje atskleista per mitiškumo matmenį ir tuo metu dar neįprastais, naujoviškais avangardiniais pasaulėvaizdžio kūrimo ir perteikimo būdais. Poemoje montažo principu išryškintas daugialypumas, prieštarausiantis visuotinei pasaulio vizijai, atsisakyta priežasties ir pasekmės ryšio, aiškaus pasakojimo, maišomi žanrai ir kalbėjimo būdai – nuo išpažintinio lyrinio iki šnekamosios kalbos, satyrinio ir groteskiško. Tikrovės epizodus poemoje persmelkia citatos iš įvairiausių senovinių tekstų, remiamasi graikų, keltų, Rytų, viduramžiškais ar krikščioniškais mitais. Jie tampa siužeto struktūrų pamatu, per intertekstines aliuzijas ir simbolius susiejami su archetipiniais veikėjais. T. S. Elioto kuriamoje naujojo pasaulio matricoje svarbūs cikliško laiko, sakralios erdvės ir ribinių būsenų konceptai. „Sausumo“ ir „vaisingumo“, „križės“ ir „kūrybos“ sąvokos susietos su paradigminiu mirties ir atgimimo ciklu, kuris perteikiamas prasminiu vaizdinių ir simbolių tinklu. Bevaisiškumo, dykynės konceptas tampa simboliu, kuris gali būti taikomas ir poeto laikui, ir įvairiausiems istorijos laikotarpiams. Šiame tinkle ir Gralio legenda, ir susvetimėjęs šiuolaikinis miesto gyvenimas, ir pokario neveltis savaime tampa mitiniai, vis iškyla ir tampa dabartimi.¹² Mitiniai naratyvai, Julios Kristevos žodžiais, veikiantys kaip atminties mazgai, kurie jungia įvairias epochas, kalbos kodus ir kultūrines patirtis, modernybės žmogui gali tapti tam tikru kultūrinės atminties ekranu, ant kurio įmanu projektuoti savo patirtį ir naujos tapatybės paieškas.¹³

A. Landsbergis straipsniuose, daugiausia skirtuose lietuvių poezijai ir prozai, ne kartą pasitelkė eliotiškąjį nevaisingosios žemės motyvą stagnuojančiai lietuvių literatūrai įvardyti. Pirmą kartą jis paminėtas programiniame leidinio „Žvilgsniai“, tapusio pasaulinio meninio judėjimo „Fluxus“ pradžia Europoje, straipsnyje „Dirvonuojantys plotai ir lietuvių

⁹ Landsbergis, „Avangardizmas Lietuvos scenoje“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 300.

¹⁰ Jamet, Pierre, „Modernist Concerns and Greek and Latin Culture: Thomas S. Eliot's Mythical Method in Thomas C. Wolfe's Novels“, *Dialogues d'histoire ancienne*, 2015, t. 41, No. 1, žiūrėta 2024 gruodžio 15, <https://shs.cairn.info/journal-dialogues-d-histoire-ancienne-2015-1-page-229?lang=en&tab=texte-integral>.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ Plg. Kristeva, Julia, *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Oxford: Blackwell, 1980, 69, 132.

literatūra“ 1948 m. Straipsnyje, pasirašytame Jeronimo Alpio slapyvarde, raginama nesi-taikstyti su susidariusia situacija, pasipriešinti vadinamiesiems moralistams, daugiausia vyriausiosios lietuvių rašytojų kartos atstovams, kuriems buvo svetimas vakarietiškas avangardistinės ir egzistencialistinės literatūros kontekstas ir brangintas bet koks kūrybinis bandymas užkonservuoti lietuviškuosius elementus. Lietuvių literatūra vadinama menks-tančia, džiūstančia, literatūros plotai – bergždžiais. Rašytojams keliama radikalūs reikalavi-mai pripažinti kūrybinę bejėgystę arba pakilti ir išplėsti tautinės literatūros ribas pasaulio kultūros konteksto pajauta:

Vertybės persikainoja ir kas, iš prisirišimo senosioms, nenori perkainot savųjų, teneuždengia akių nuo jau persikainojusių. Mes patys pakitom. Kūdikių tapo pabėgėliais, vaikai kovotojais, rašo žmonės angliakasiais, filatelistai ėmė rinkti žaizdas, ūkininkai perplaukė jūras.¹⁴

Įvairiomis metaforomis straipsnyje kartojama, kad privalu atsisakyti užsidaryti ginta-riniame bokšte, neiti išmintuoju lietuviško mito taku, ieškoti naujo ir savito kelio. Šią mintį A. Landsbergis motyvavo greičiausiai iš atminties cituotu T. S. Elioto posakiu „In my end is my beginning“, nes jis nėra tikslus. Kūrinio „Keturi kvartetai“ („Four Quartets“, 1935–1943) II dalies eilėraštyje „East Coker“ rašoma: „In my beginning is my end“.¹⁵ Ta-čiau abu posakiai koreliuoja su pagrindine poemos „Bevaisė žemė“ idėja, kad dvasinės be-jėgystės, tuštumo, kaltės galima atsikratyti tik atgimstant per mirtį. Šia asociacija A. Lands-bergis straipsnyje suponuoja lietuvių literatūros atgimimą:

Tarp kraujo žemėlapyje senosios vakarų kultūros tykanti mirtis yra ta pati gimimui, nes metafizinė tuštuma šioje dvasia persotintoje erdvėje neįmanoma. „In my end is my beginning“, rašė T. S. Eliot. Įvykių grūstyje mes dar nepajėgiame atpažinti gimisiančiojo; nežinome, kokį vardą turės iš senosios kultūros pelenų iškilsiančioji. <...> Bet kiekviena literatūra, taip pat ir mūsų gyvena neišsakyto žodžio ilgesiu. Mes tikime, kad jis bus tartas – Vakarams, Rytams ir sau. Nuostabus mūsų tautos dvasinis turtas dar laukia įvaizdinimo.¹⁶

T. S. Elioto poemos įvardijimai A. Landsbergio straipsniuose ne kartą pasitelkiami nu-sakant lietuvių poeto, įmesto į egzilį, nesakralinę sritį („nevaisingąją žemę“), į akistatą su Niekū, sumišimą ir pasimetimą: „šuo liū į egzilį, išsiplėsdama iš gimtosios žemės prieglobs-čio, mūsų poezija staiga pasivijo dabar visą pasaulį apimančią nusakralinimą“¹⁷. Ši dramatiš-ka transformacija, kritiko manymu, labiausiai pasitarnavo lietuvių moderniosios poezijos potencialui, geriausiai įgyvendintam A. Nykos-Niliūno poezijoje. Jeronimo Žemkaltio slapyvarde pasirašytame 1954 m. leidinyje „Aidai“ publikuotame straipsnyje „Tragiškojo

¹⁴ Alpis, Jeronimas, „Dirvonuojantys plotai ir lietuvių literatūra“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 107.

¹⁵ Eliot, Thomas Stearns, „Four Quartets“. Part II: East Coker“, *Philoctetes Center*, žiūrėta 2024 gruodžio 15, <http://philoctetes.org/documents/Eliot%20Poems.pdf>. „Čia taip pat aliuizija į Heraklito: „Kiekviena akimirka – tai pabai-ga ir pradžia“ ir A. Bergsono teiginį: „Pabaiga turi savyje pradžią, kurioje ji prasidėjo.“ (Eliot, Thomas Stearnsas, *Pavasaris žiemos vidury*. Vilnius: Vaga, 1991, 155).

¹⁶ Alpis, „Dirvonuojantys plotai ir lietuvių literatūra“, 110.

¹⁷ Landsbergis, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, 70.

sugrįžimo poezija¹⁸ A. Landsbergis įvardijo poeto rinkinių „Praradimo simfonijos“ ir „Orfėjaus medis“ esminį motyvą – sugrįžimą „iš lyriškai realistinio į metafizinį“: „Pro vaikystės namo slenkstį jis žengia į buities iščią“¹⁹. Kritikas akcentuoja A. Nykos-Niliūno priklausymą europietiška tradicijai, remdamasis T. S. Elioto poemos kertinėmis ypatybėmis, taip pat jo esė pagrindine mintimi, kad dialogiškumas ir diskursas užtikrina meninio kūrinio nemirtingumą, jo buvimą tradicijoje:

Dailės panorama, mitiniai Vakarų kultūros asmenys, gyvybingosios Vakarų filosofijos temos rodo autorių glaudžiai priklausant europietiška tradicijai. *Orfėjaus medis* tęsia vakarietiškosios kultūros dialogą ir įsijungia į jos seką. Todėl gausūs svetimų kalbų vardai ir terminai čia nėra tik puošmeninė maniera, kaip kai kurių mūsų poetų. Jie yra tapę visuotinė europiečio nuosavybe ir nusako eilę asociacijų. (Geriausias tokios poezijos pavyzdys – T. S. Eliot *The Waste Land*).²⁰

A. Landsbergis pabrėžia ne tradicinių šaltinių ar įtakų poveikį ar simbolinę užuominą: „Totentanz“ užmena žymiai daugiau ir skiriasi nuo „mirusiųjų šokio“ ne tik skambėjimu. Arba, pavadinimas „La Baigneuse“ iš karto įrėmina „besimaudančios“ eilėraščių į tradicinį žanrą.²¹ Kritikas akcentuoja intertekstualumą, kuris gan dažnai atskleidžiamas per archetipinę simboliką, mitinę veikėjo charakteristiką. A. Landsbergiui itin imponavo T. S. Elioto „mitinis metodas“ (mito rėmų naudojimas moderniai temai), nes jis „suteikias tvarkos ir formos mūsų gyvenamam pasauliui: didžiulei beprasmingumo ir anarchijos panoramai“²². T. S. Eliotui mitas – pamatinė struktūra, leidžianti literatūriniuose tekstuose jungti individualią kūrėjo patirtį su kolektyvine kultūros ir sąmonės atmintimi, aktualizuojama siužeto struktūromis, veikėjų archetipais, simboliais, intertekstinėmis aliuzijomis ir atitinkamomis kalbos formomis. Be to, kaip itin svarbias A. Nykos-Niliūno poezijos poetines-struktūrines ypatybes, siejančias jį su T. S. Eliotu, A. Landsbergis nurodė montažinį vaizdų konstravimo principą, pasikartojantį vidinį rimą ir visa jungiantį muzikalumą: „Dar norisi paminėti kapotą filmo montažą <...>, gūdų pasikartojimą <...> „Inferno“ poemoje ir muzikinį „Mirusiųjų Angelų“ tekėjimą.“²³ Ieškodamas tinkamiausios poetinės formos, T. S. Eliotas pasitelkdavo įvairias poetines muzikinių formų analogijas.

Minėtų poetinių principų taikymą modernioje jaunųjų išėivių poezijoje kritikas analizuoja nuosekliai. Jis ypač atidus tiems autoriams, kurie vengia retorinės ornamentikos ir siekia formos precizikos. A. Landsbergiui poetinėje struktūroje itin svarbus

¹⁸ Žemkalnis, Jeronimas, „Tragiškojo sugrįžimo poezija“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 50–60.

¹⁹ *Ibid.*, 51.

²⁰ Žemkalnis, „Tragiškojo sugrįžimo poezija“, 56. A. Landsbergis savo straipsniuose apie lietuvių poeziją ne kartą pabrėžė T. S. Elioto ir A. Nykos-Niliūno poetinių principų panašumą, pvz.: „Elioto montažinėje poemoje dabarties suirutė ir sausra nuolat kontrapunktiškai sugretinamos su praeties tvarkos ir vaisingumo vaizdais. (Tuo Elioto pasaulėvaizdžiui artimesnė Niliūno poezija, kurioje dabarties bergždumą iš dalies atsveria Vakarų kūrybinės patirties visuma.)“ (Landsbergis, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, 69).

²¹ Žemkalnis, „Tragiškojo sugrįžimo poezija“, 56.

²² Landsbergis, „Avangardinės apraiškos amerikiečių teatre“, 277.

²³ Žemkalnis, „Tragiškojo sugrįžimo poezija“, 58.

kriterijus – „taiklus ir aštrus“²⁴ eilėraštis. Ieškodamas „Eliot'o aštraus tikslumo“²⁵, jis aiškina J. Blekaičio poetinį stilių, tiria jo raidą:

Savo priėjimą prie eilėraščio autorius atrado labai anksti. Vėlesniuose eilėraščiuose jo stilius patikslėja, paaštrėja; jis atsikrato kai kurių ankstyvųjų eilėraščių ne visai originalaus weltschmerzishkumo su jų neišvengiama kančia, juodomis vėliavomis ir miražine būtimi.²⁶

Visumos struktūros komponavimo būdas nusakomas kategorijomis, kurias T. S. Eliotas perėmė iš imažistų, sukonkretino ir pritaikė savo poemoje (kūrėjo individualumo, estetinės strategijos, vaizdavimo konkretumo, tikslaus žodžio ir kiti imperatyvai): „autorius komponuoja pabrėžtinai intelektu, bet jis nesileidžia į metafizinius nuotykius“; „jis padaro eilėraštį painiai sudėtingą kaligrafinio hieroglifo įspūdžiui išgauti“; „pasaulis jam pirmiausia yra estetinė patirtis. Jo svarbiausias tikslas yra parašyti gerą eilėraštį. Rezignavęs, jis ieško dailių raštų ir įmantrių derinių visose pasaulio apraiškose“, „J. Blekaičio poezija ir yra <...> olimpiško nesuinteresuotumo siekimas“.²⁷ A. Landsbergio nuomone, J. Blekaičio eilėraščiuose „Sirenos“, „Medžiotojas“, „galima jausti, kaip eilėrašties išsivaduoja iš savo korseto ir skamba – ir tikslus ir laisvas. Pažymėtinas ir atmosferinis „Pirmadienis“, arba „Marija“ bei „Andrius“, kuriuose be pretenzijų į pseudointelektualizmą, gražiai suderinamos tradicinės ir modernios priemonės“²⁸. Eilėraščio „Kaktusai“ leitmotyvo raiška leidžia kritikai jį palyginti su T. S. Elioto eilėraščiu „J. Alfredo Prufrocko meilės daina“:

Čia kalinio vaizdas dominuoja ir suteikia toną visam eilėraščiui, kaip Eliot garsusis danguje ištiesto vakaro palyginimas su eterizuotu pacientu ant operacinio stalo. Atrodo, jog vidiniai rimai ir aliteracijos naudojamos taip gausiai, kad suteikus eilėraščiui vientisumo bei tęstinumo, ko jis – nuolat pavojuje pasilikti nuotaikingu metaforų rinkiniu su nebeatpažįstamu pirminiu impulsu – dažnai stokoja. Be to, formai nuolat linkstant į geometrinį griežtumą, iš to besigaunant vienodumą stengiamasi pridengti visuotiniu skambumu.²⁹

J. Blekaičio poetiniame rinkinyje „Vardai dienoms ir vandenims“ A. Landsbergis sukritikavo tik eilėraštį „Tempo alla Marcia“. Jo nuomone, vaizdų montažas struktūriškai nepakanamai susietas su simboliniu metaforiniu lygmeniu, trūksta tradicinių ir modernių priemonių dermės, vidinio ritmo, kuris turėtų itin tiksliai atitikti ir perteikti norimą išreikšti emociją:

<...> ilgas eilėrašties kaip autoriaus mėginimas išsivaduoti iš savo įprastinių forminių reikalavimų. Tas monologas mylimajai, aiškiai paveiktas Pound-Eliot įtakos, yra skubiai kintančių, jausmo terišamų, vaizdų montažas. Ar čia kaltas formos naujumas ar

²⁴ Žemkalnis, Jer., „Begalinė vienuma ir *Didžioji Kryžkelė*“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 45.

²⁵ Landsbergis, „Avangardinės apraiškos amerikiečių teatre“, 285.

²⁶ Žemkalnis, J., „Jurgio Blekaičio poetinis vardynas“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 60.

²⁷ *Ibid.*, 61–63.

²⁸ *Ibid.*, 64.

²⁹ *Ibid.*, 63.

nesugebėjimas išlaikyti vientisą ilgą eilėraščių, bet „Tempo alla Marcia“, nors įdomus detalėmis, visumos neatlaiko.³⁰

1965 m. leidinyje „Metmenys“ publikuotame straipsnyje „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“ A. Landsbergis toks pat nuoseklus ir negailestingas vidutiniškumui literatūroje („Šiuolaikinės poezijos žemėlapis ruoduoja dykumų vaizdais“), tačiau atkreipia dėmesį į rinkinius „Neornamentuotos kalbos generacija“, „Augintiniai“, „Chapel B“, kurie buvę paveikti modernistinio eilėraščio – poetas „įdėmiai skaitęs Eliotą“³¹. Konstatuojamas sausros motyvas, pasitelktas kūrybinio subjekto jausenai po karo aprašyti, atsekama mitinių užuominų apie karaliaus mirtį, taigi mitas A. Mackaus poezijoje funkcionuoja kaip kintantis naratyvinis konstruktas, įgaunantis naujų interpretacijų, tačiau išlaikantis savo esmines reikšmines struktūras. Randamas ir individualus lietuvių poeto sprendimas: T. S. Eliotas subjekto viltį atgimti susiejo su religija („Elioto dykuma atranda gyvastį religijos sode“³²), o A. Mackaus lyrinio subjekto dramatiškos paieškos tarpsta dabartyje, susietos su lietuviškuoju animizmu, savita dievybės transformacija (šiuo atveju kritikas pritarė A. J. Greimui, kad A. Mackaus poezijoje nesama „giliai išjausto krikščioniškojo simbolizmo“³³). Tad A. Mackaus poeziją A. Landsbergis įvertino kaip esančią arčiausiai T. S. Elioto įvardytos nusakralintos modernios būties ir absurdiškos egzistencijos (šias tendencijas kritikas taip pat įžvelgė Leonardo Andriekaus ir Antano Gustaičio poezijoje).³⁴ A. Mackus įvertintas kaip itin hermetiškas poetas, užsidarymo, tylos ir statiškumo siekiu artimas absurdo dramaturgijos atstovui S. Beckettui (eil. „Hermetiškoji daina su refrenu“). Galima teigti, kad tokia savita egzistencinė refleksija poetui leido perteikti ontologinį žmogaus neužtikrintumą ir radikalų egzistencijos trapumą.

A. Mackui modeliuojant poetinį pasaulį svarbūs cikliško laiko, sakralios erdvės ir ribinių būsenų konceptai. Šio poeto archajišką laiko sampratą A. Landsbergis per T. S. Eliotą ir J. Joyce'ą susiejo su M. Eliade'ės įvardytu modernaus subjekto siekiu sustabdyti ir atšaukti istorinį tragiškąjį laiką ir sugrąžinti amžinąją kartotę, moderniam subjektui suteikiančią prasmės vilties. A. Mackaus poezijoje perteikta moderni laiko samprata „nėra išorinio įvykio laikas, bet visos subjektyvios visatos vidinis sąmoningumas“, kai „žmonės, vietovės, likimai, laikai – susijungia į vieną „erdvinį laiką“, perteikiant simbolišką įvykių visalaikiškumą ir vienalaikiškumą.“³⁵ Sueižėjusiai individo egzistencijai poetas bando sugrąžinti būties sakralumo jauseną per cikliškumą ir rituališkumą. Ritualas literatūroje, kaip ir mitiniame mąstyme, yra vienas iš pagrindinių būdų atkurti šventumo patirtį. Pasak M. Eliade'ės, ritualas, kartojant pirmąpradžius veiksmus, jiems suteikia sakralumo matmenį.³⁶

³⁰ *Ibid.*, 64.

³¹ Landsbergis, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, 69.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*, 73.

³⁴ Žr. A. Landsbergio straipsnius „Leonardo Andriekaus poezija (Jo šešiasdešimtųjų metų proga)“, „Leonardo Andriekaus „Atmink mane, Rūpintojėli“ ir recenziją „Antano Gustaičio satyrinės elegijos“ (Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 81–87, 93–100, 101–103).

³⁵ Landsbergis, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, 73.

³⁶ Eliade, Mircea, *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: Mintis, 1997, 12.

A. Mackų su T. S. Eliotu, A. Landsbergio nuomone, taip pat sieja žemininkų poezijoje konstatuotas atsiribojimas nuo retorinės ornamentikos, „dailaus“, „dainuojančio“ žodžio. Tokį žodį įtarė ir iš savo eilių šlavė pokario jaunieji vokiečių poetai ir šiandienos avangardistai apskritai.³⁷ Siejančiais elementais tampa ritmas, frazės konstrukcija, pasitelktų simbolių ir metaforų lygmuo:

„Augintinių“ ar „Neornamentuotos kalbos generacijos“ struktūra – jungianti liturginius bei liaudies dainų motyvus, atonalines frazes, magiškas inkantacijas – primena moderniosios muzikos oratorijas. Tas oratorijas vienija ne melodija ar pasakojimo tęstinumas, bet simbolinės ir metaforinės dimensijos nuoseklumas.³⁸

Pratęsiant A. Landsbergio, perfrazuojančio T. S. Eliotą, mintis, ši dermė idealiam skaitytojui turėtų padėti sujungti kelis reikšmingumo sluoksnius, suvokti temų filosofiskumą, plėsti klausimų ratą ir taip dalyvauti nesibaigiančiame kultūrų ir tekstų dialoge, reflektuoti ir formuoti kolektyvinę kultūros suvokimą ir egzistencinę savimonę.

Poemos vertimo reikšmė

1954 m. sausio 14 d. laiške A. Nykai-Niliūnui A. Landsbergis rašė smalsiai laukiantis eilinio „Literatūros lankų“ numerio (paskutinio 1953-iaisais, trečiojo) pasirodymo, nes jame planuota publikuoti A. Nykos-Niliūno, kuriuo A. Landsbergis žavėjosi ir kaip vertėju, atliktą T. S. Elioto poemos vertimą. A. Landsbergis negailestingai nuoseklus ir net ironiškas, numanydamas būsimą – ypač vyriausios kartos išeivių rašytojų – reakciją į sudėtingą kūrybinį kompleksą, pagrįstą mitų struktūra, aliuzijomis į kitus literatūrinius ir filosofinius tekstus, paslėptas ir atviras citatas, parafrazes:

<...> mano smalsumas vis auga, ypač dėl <...> „Waste Land“ vertimo. Vien lietuviškai skaitančioji publika tegaus labai nedidelę tos Eliot poemos tūrio dalį, nes ji remiasi smulkiausiu istorinių ir fonetinių asociacijų tikslumu. Bet verst ją vis tiek vertėjo; aš, visa širdimi, už mėginimus pasiekt neįmanomo. <...> Bet kuriuo atveju, moderniosios poezijos siaubinamieji recenzentai turės ką cituoti.³⁹

Laiškas patvirtina, kad vertimai A. Landsbergiui buvo labai svarbūs, tad jis sveikino bandymus T. S. Elioto kūrinį išleisti lietuviškai, nors ir manė, kad tobulai jo išversti neįmanoma. Minėta, kad vertimas „Literatūros lankuose“ pasirodė kartu su T. S. Elioto esė, greičiausiai lankininkams siekiant kompleksinės elitinės vakarietiškos kūrybos ir jos konteksto atverties lietuvių kalba. Tačiau nustebino tai, kad vertėjas A. Nyka-Niliūnas pasirašė slapyvarde Ariadna Viltrakytė. Manytina, kad tikroji pavardė būtų paskatinusi platesnę ir poemos lietuvių moderniosios poezijos kontekste, ir jos vertimo refleksiją. Matyt, to tikintis,

³⁷ Landsbergis, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, 76.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ „Labai laukiau parašant“. Algirdo Landsbergio laiškas Alfonsui Nykai-Niliūnui“, parengė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, *Metai* 12 (2015), žiūrėta 2024 gruodžio 15, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=10534>.

1967 m. poema perspausdinta JAV lietuvių vienuolių jėzuitų Čikagoje leistame religinės ir tautinės kultūros mėnesiniame žurnale „Laiškai lietuviams“⁴⁰.

Kitas poemos variantas pavadinimu „Bevaisė žemė“ lietuvių kalba pasirodė 1972-aisiais, išverstas T. Venclovos.⁴¹ A. Landsbergis, 1977 m. kovo 10 d. įvykusiame T. Venclovos literatūros vakare Niujorke tardamas įžanginį žodį, itin džiaugėsi šio kūrėjo vertimų precizika – tikslumu, lakumu ir individualumu, paminėjo, kad šalia didžiųjų George'o L. Aikeno, Cavafo, J. Joyce'o, Alfredo Jarry, W. Shakespeare'o jis išvertė ir T. S. Elioto poemą. A. Landsbergio nuomone, būtent aukšto lygio vertimai padėjo lietuvių literatūrai įsijungti į pasaulinės literatūros raidą:

Mūsų jauna literatūra šiame šimtmetyje turėjo įsiurbti įvairius literatūrinės raidos tarpsnius, skubiai suvirškinti sąjūdžius ir sroves, kuriuos kitos literatūros galėjo įsisavinti lėčiau ir patogiau. Toje ypatingoje raidoje aukšto lygio vertimai turi ypatingos svarbos. <...> Tokie vertimai tampa tautinės literatūros dalimi, išplečia jos ribas, pakelia jos standartus ir įkvepia naujus pasiekimus.⁴²

Lietuvių išeivijos kritikas savo kalboje pademonstravo, kaip aukšto lygio poetinio teksto vertimas gali būti glaudžiai susijęs su individualia kūryba ir paveikti nemažą dalį literatūros lauko: per A. Venclovos vertimus A. Landsbergis atskleidė šio kūrėjo poetinę giminystę su Henriku Radausku, A. Mackumi, A. Nyka-Niliūnu, Cz. Miłoszu. Nors egzilio rašytojas puikiai žinojo abu poemos vertimus, pats jų vertinti savo kalboje nesiėmė, paminėjo, kad „T. S. Elioto „Nevaisingosios žemės“ versiją „Metmenyse“ yra nuodugniai analizavusi Delija Valiukėnaitė, kuri konkrečiai pademonstravo jos kokybę“⁴³. Ištyrus didžiulį A. Landsbergio kritikos straipsnių, publicistinių tekstų, interviu ir apžvalgų bagažą, nepavyko aptikti šių dviejų vertimų palyginimo, nors reikia pasakyti, kad jis visada būdavo atidus bet kokio analizuojamo kūrinio vertimo kokybei.⁴⁴ Galima tik svarstyti, kodėl kritikas to nesiėmė. Galbūt pritrūko laiko fundamentaliam tyrimui, o gal jį aplenkė D. Valiukėnaitė, po poros metų nuo vertimo pasirodymo nuodugniai palyginusi T. Venclovos vertimą su originalu.⁴⁵ Galima ir dar viena tylos versija – A. Landsbergiui antrasis vertimas pasirodė geresnis nei pirmasis.⁴⁶

⁴⁰ Eliot, Thomas Stearns, „Nevaisingoji žemė“, *Laiškai lietuviams*, 1967 lapkričio 10, žiūrėta 2024 gruodžio 15, <https://www.laiskailietuviams.lt/index.php/vol-18-1967m/1967m-10-lapkritis/2673-nevaisingoji-zeme>.

⁴¹ T. S. Elioto poema „Bevaisė žemė“ („The Waste Land“, 1922), išversta iš anglų kalbos, su komentarais 1972 m. publikuota leidinyje „Pergalė“ (Nr. 1, 91–103), perspausdinta Kornelijaus Platelio sudarytoje ir 1991 m. išleistoje T. S. Elioto kūrybos knygoje „Pavasaris žiemos vidury“.

⁴² Landsbergis, Algirdas, „Tomą Venclovą pasitinkant“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 89.

⁴³ *Ibid.*, 89.

⁴⁴ A. Landsbergis kritiškai įvertino šiuolaikinių lietuvių autorių novelių rinktinės prancūzų kalba „Des Ames dans le Brouillard“ („Sielos migloje“, 2003) vertimų kokybę. Jis buvo aktyvus knygų, išverstų į anglų kalbą ir publikuotų JAV, recenzentas, pvz., atidžiai sekė Pabaltijo dramos antologijas (1975–1985), kuriose, vadovaujant Alfredui Straumaniui, buvo publikuojamos išverstos lietuviškos, latviškos ir estiškos pjesės, vertino estų poeto Jaano Kaplinskio poezijos rinktinę „The Same Sea in Us All“, Cz. Miłoszo poezijos vertimų antologiją „Collected Poems“ ir kita.

⁴⁵ Valiukėnaitė, Delija, „Dvi bevaisės žemės: T. S. Elioto ir T. Venclovos“, *Metmenys* 29 (1975), 21–36, žiūrėta 2025 vasario 10, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003787554-1975-Nr.29>.

⁴⁶ Vis dėlto tai nelabai tikėtina. A. Landsbergis itin vertino A. Nykos-Niliūno atliktus vertimus. Pvz., 1967 m. „Aiduo-se“ išnarstęs „Hamletą“ vertimą, jį palygino su vertimais į įvairias kalbas – Augusto Wilhelmo Schlegelio, Salvadora de Madariaga y Rojo, B. Pasternako – ir atskleidė ypatingą lietuvių vertėjo jautrumą šekspyrinės kalbos ir metrikos įvairavimui. Landsbergis, Algirdas, „Hamletas – nugalėtojas“, in Landsbergis, *Kritika, jungianti pasaulius*, 418–421.

Pridurtina, kad apie pirmąją vertimą praktiškai neužsimenama: jis paminėtas tik „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ straipsnyje apie T. S. Eliotą, tačiau vertėjas nenurodytas. Duomenų bazėje *www.lnb.lt* galima nesunkiai rasti T. Venclovos vertimą, o A. Nykos-Niliūno vertimo tarsi nė nebūtų. Jis neminimas nei D. Valiukėnaitės straipsnyje, nei K. Platelio sudarytoje ir 1991 m. publikuotoje T. S. Elioto kūrybos knygoje „Pavasaris žiemos vidury“. Platesnė poemos recepcija susijusi su antruoju vertimu, nors, pasak Donato Saukos, ir jis reflektuotas nepakankamai: „Bevaisė žemė“, daug kuo „Ulisui“ artima, iš jo ir pradinį impulsą gavusi lietuviškai skaitoma jau porą dešimtmečių (T. Venclovos vert.), bet iki šiol į mūsų literatūrinę apyvartą taip pat beveik neįtraukiama.“⁴⁷

Apibendrinimas

T. S. Elioto poemos ir jo nuostatų kūrybos atžvilgiu recepcija A. Landsbergio straipsniuose atskleidžia, kad modernioji Vakarų poezija lietuvių modernistus, ypač jaunąją išievių kartą, reikšmingai veikė. Poema, taip pat jos vertimas iškyla kaip itin svarbus vertinimo kriterijus: modernios kūrybos, atskiro kūrinio ir kūrėjo. Išieivijos rašytojo santykis su T. S. Eliotu kaip kritiku ir poetu atliepia modernybės epistemos, egzistencializmo ir absurdo dramaturgijos, avangardinės poezijos vakarietiškoji lauką ir jo kriterijus. Tiriamą lietuvių kūrėjo vietą lokaliajoje tradicijoje, išskirtinumas joje ir jo kūrybos santykis su vakarietiška kūrybos tradicija, akcentuojant lūžio momentą kaip tam tikrą trampliną į kokybiškai kitokią kūrybinę paradigmą (A. Nyka-Niliūnas, A. Mackus). Argumentuojama esamos tautinės lietuvių literatūros situacijos kritika, kad, išskyrus pavienius rašytojus, nereaguojama į pokyčius, vengiama egzodo situacijoje atsiverti egzistencinėms patirtims, naujoviškam kalbėjimui, egzistencialistiniam ir avangardiniam pasaulio kultūros kontekstui ir ieškoti savito balso. A. Landsbergis kritikos pjūvyje pasitelkia šias T. S. Elioto kategorijas: mitinį metodą, retorinės ornamentikos vengimą, montažinį vaizdų konstravimo principą, simbolinės ir metaforinės dimensijos nuoseklumą, formos precizikos, tikslumo ir lakoniškumo siekį, vidinio ritmo ir muzikalumo junginį. Poema A. Landsbergiui – tam tikras poetinis-kritinis kūrėjo erudicijos matmuo: menininkas vertinamas analizuojant ir lyginant jo poetikos ryšius su esamu lauku ir platesne tradicija – einant nuo eilėraščio atsiradimo, techninių detalių iki konteksto, sąsajų su kitais autoriais ir kūrybiniais sprendimais.

A. Landsbergio vertinimo kriterijai leidžia įžvelgti ir reikšmingas jo kaip kritiko ypatybes. Pirmiausia jam būdingas nuodugnus poetinės kūrybos proceso pažinimas, kalbos išmanymas ir struktūros supratimas. Jis yra kritikas-komparatyvistas: efektyviai pasitelkia palyginimą ir analizę, būna atidus net mažiausioms kalbos ir kūrybos smulkmenoms. Egzodo kritikui būdingas išplėtotas tradicijos jausmas, sietinas su europietiškuoju kanonu nuo seniausių laikų, itin derantis su geografiškai plačiu istorijos, kultūros ir kūrybos faktų išmanymu. Kaip meno patyrėjas, žiūrovas ir klausytojas, A. Landsbergis itin emocionalus ir pagavus. Tačiau, siekdamas nustatyti svarbiausias kūrinio ypatybes, jis stengiasi analizuoti konkrečiai

⁴⁷ Plg. Sauka, Donatas, „T. S. Eliotas ir modernybė“, *Metai* 10 (1999), žiūrėta 2025 vasario 10, <https://www.zurnalas-metai.lt/?p=2081>.

ir kuo objektyviau, atsiriboti nuo impresyvumo ir sentimentalumo, o vertindamas kultūrinių tradicijų tęstinumą ir literatūrinio amato taisykles, jas derina su naujausiais faktais.

Literatūra

- Adomavičienė, Laimutė, „Algirdo Landsbergio kritika: lietuvių–lenkų kultūrų dialogas“, *Respectus Philologicus* 35 (40) (2019), 135–144, žiūrėta 2024 lapkričio 24, <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/12721>.
- Adomavičienė, Laimutė, „Sterilizacijos“ principas išeivių literatūros kritikoje“, *Lituanistica* 54 (3) (75) (2008), 51–58, žiūrėta 2024 lapkričio 24, <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367160890966/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Alpis, Jeronimas, „Dirvonuojantys plotai ir lietuvių literatūra“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylaitė. Vilnius: Aukso žuvis, 2024, 104–112.
- Eliade, Mircea, *Šventybė ir pasaulietiškumas*. Vilnius: Mintis, 1997.
- Eliot, Thomas Stearns, „Four Quartets“, Part II: East Coker“, *Philoctetes Center*, žiūrėta 2024 gruodžio 15, <http://philoctetes.org/documents/Eliot%20Poems.pdf>.
- Eliot, Thomas Stearns, „Nevaisingoji žemė“, *Laiškai lietuviams*, 1967 lapkričio 10, 410–413, žiūrėta 2024 gruodžio 15, <https://www.laiskailietuviams.lt/index.php/vol-18-1967m/1967m-10-lapkritis/2673-nevaisingoji-zeme>.
- Eliot, Thomas Stearns, „Nevaisingoji žemė“, *Literatūros lankai* 3 (1953), 6–9.
- Eliot, Thomas Stearns, „Tradicija ir individualinis talentas“, *Literatūros lankai* 3 (1953), 17.
- Eliot, Thomas Stearns, *Pavasaris žiemos vidury*, sud. Kornelijus Platelis. Vilnius: Vaga, 1991.
- Jamet, Pierre, „Modernist Concerns and Greek and Latin Culture: Thomas S. Eliot’s Mythical Method in Thomas C. Wolfe’s Novels“, *Dialogues d’histoire ancienne*, 2015, t. 41, No. 1, žiūrėta 2024 gruodžio 15, <https://shs.cairn.info/journal-dialogues-d-histoire-ancienne-2015-1-page-229?lang=en&tab=texte-integral>.
- Karmalavičius, Ramutis, *Žvilgsnis į „Žvilgsnius“ (1946–1948)*. Kaunas: Naujasis lankas, 2004.
- Kristeva, Julia, *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Oxford: Blackwell, 1980.
- „Labai laukiau parašant“. Algirdo Landsbergio laiškas Alfonsui Nykai-Niliūnui“, parengė Virginija Babonaitė-Paplauskienė, *Metai* 12 (2015), žiūrėta 2024 gruodžio 15, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=10534>.
- Landsbergis, Algirdas, „Avangardinės apraiškos amerikiečių teatre“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylaitė. Vilnius: Aukso žuvis, 2024, 274–290.
- Landsbergis, Algirdas, „Avangardizmas Lietuvos scenoje“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylaitė. Vilnius: Aukso žuvis, 2024, 295–306.
- Landsbergis, Algirdas, „Hamletas – nugalėtojas“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylaitė. Vilnius: Aukso žuvis, 2024, 418–421.
- Landsbergis, Algirdas, „Katės ir Vasara – fantazija scenoje“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylaitė. Vilnius: Aukso žuvis, 2024, 377–381.

- Landsbergis, Algirdas, „Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylytė. Vilnius: Aukso žuvys, 2024, 68–79.
- Landsbergis, Algirdas, „Tomą Venclovą pasitinkant“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylytė. Vilnius: Aukso žuvys, 2024, 88–91.
- Sauka, Donatas, „T. S. Eliotas ir modernybė“, *Metai* 10 (1999), žiūrėta 2025 vasario 10, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=2081>.
- Valiukėnaitė, Delija, „Dvi bevaisės žemės: T. S. Elioto ir T. Venclovos“, *Metmenys* 29 (1975), 21–36, žiūrėta 2025 vasario 10, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003787554-1975-Nr.29>.
- Žemkalnis, J., „Jurgio Blekaičio poetinis vardynas“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylytė. Vilnius: Aukso žuvys, 2024, 60–64.
- Žemkalnis, Jer., „Bėgalinė vienuka ir *Didžioji Kryžkelė*“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylytė. Vilnius: Aukso žuvys, 2024, 39–50.
- Žemkalnis, Jeronimas, „Tragiškojo sugrįžimo poezija“, in Landsbergis, Algirdas, *Kritika, jungianti pasaulius: rinktinė*, sud. Gabija Bankauskaitė, Laimutė Adomavičienė ir Domantė Vaišvylytė. Vilnius: Aukso žuvys, 2024, 50–60.

Gabija BANKAUSKAITĖ
Vilnius University, Lithuania

THOMAS STEARNS ELIOT AS READ BY ALGIRDAS LANDSBERGIS

Summary. Literary criticism holds significant importance both within Lithuania and in its diaspora, yet the discipline remains undervalued. This article explores the literary and critical influences that shaped the perspectives of diaspora writer Algirdas Jeronimas Landsbergis (1924–2004), examining his impact, particularly on younger generations of Lithuanian emigrant authors. Among the most influential literary figures for Landsbergis was Thomas Stearns Eliot, an acclaimed poet, critic, and playwright of English-American descent. This article investigates why Eliot’s seminal poem, *The Waste Land* (1922), held special appeal for Landsbergis, by analysing its relevance and legacy for modern Lithuanian poetry in exile. It further considers how the poem influenced Landsbergis’s criteria for assessing Lithuanian diaspora poetry. Within the framework of Eliot’s reception, the discussion highlights Landsbergis’s intellectual alignment with Lithuanian modernists – critics and poets alike. Additionally, the analysis of translations of Eliot’s poem by Alfonsas Nyka-Niliūnas (1953) and Tomas Venclova (1972) provides insights into Landsbergis’s literary views and underscores the broader significance of translating international literary works into Lithuanian. Ultimately, the examination of Landsbergis’s critical engagement with Eliot’s poetry reveals defining characteristics of his evaluative approach.

Keywords: literary criticism, diaspora, Algirdas Landsbergis, Thomas Stearns Eliot, modern poetry, translation.